

суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Основні суб'єктивні чинники, що впливають на готовність молодих людей до сімейного життя, базуються на їх індивідуально-психологічних характеристиках і включають: вік (оптимальний для створення сім'ї та народження дітей), темперамент і характер (ставлення до обов'язків, інших людей та до себе), мотивацію (наприклад, прагнення до самостійності та незалежності від батьків, страх самотності тощо), рівень освіти (включаючи знання про сімейно-шлюбні стосунки), шлюбно-сімейні очікування (вимоги, бажання та надії щодо майбутнього шлюбу і сім'ї) та соціальну зрілість (засвоєння норм сімейного життя, що впливають на взаємодію в шлюбі).

Серед суб'єктивних чинників, які ускладнюють формування готовності молоді до сімейного життя, також можна виділити раннє фізіологічне дозрівання дівчат і юнаків, яке часто поєднується з психологічною та моральною безвідповідальністю у стосунках, а також небажання мати дітей або відкладання цього рішення на невизначений термін.

Що стосується об'єктивних чинників готовності жінок раннього дорослого віку до материнства, то вони відображають елементи життєвого середовища (мікросистеми, мезосистеми та екосистеми), які впливають на студентську молодь. До таких чинників належать: вплив суспільної думки (наприклад, страх залишитися незаміжною), широкий вибір потенційних партнерів (у навчальних закладах навчаються сотні молодих людей одного віку), приклади друзів, які вже створили сім'ю, бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу своїх дітей та бажання батьків уберегти своїх дітей від безвідповідального способу життя. Також важливим є матеріальне становище (можливість забезпечити сім'ю та наявність житла).

Серед об'єктивних чинників готовності до материнства варто зазначити омолодження шлюбів, недостатню економічну і соціальну захищеність, загальне послаблення моральних норм у суспільстві та поширення нетрадиційних форм шлюбу.

Висновки. Отже, виокремлено суб'єктивні та об'єктивні чинники психологічної готовності жінок раннього дорослого віку до материнства. Доведено, що суб'єктивні чинники базуються на індивідуально-психологічних особливостях жінок раннього дорослого віку та охоплюють вік, темперамент і характер, мотивацію, рівень освіченості, шлюбно-сімейні домагання, соціальну зрілість та ін. До суб'єктивних чинників, які ускладнюють процес формування у жінок раннього дорослого віку готовності до сімейного життя, віднесено раннє фізіологічне дозрівання жінок раннього дорослого віку, що поєднується з безвідповідальністю стосунків, небажанням мати дітей або відкладанням їх на майбутнє. Показано, що об'єктивні чинники готовності жінок раннього дорослого віку до материнства відображають елементи соціального довкілля і охоплюють: вплив суспільної думки, можливості вибору шлюбного партнера, приклад друзів, вимоги батьків, стан матеріального благополуччя та ін. Серед об'єктивних чинників низької готовності до материнства виділено омолодження шлюбів, недостатню економічну і соціальну захищеність, загальне послаблення моральних норм у суспільстві й поширення нетрадиційних форм шлюбу.

Абрамович Олена

Науковий керівник – доц. Адамська Зоряна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ПІДЛІТКІВ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Перехід з дитинства до дорослості є періодом онтогенезу людини, віком від 12 до 20 років, який називається підлітковим. Особливість цього етапу полягає у змінах, які відбуваються у біологічній, психологічній, особистісній та соціальній сферах особистості [3, с.191].

Підлітковий вік має свої специфічні виклики. Зокрема, одією з таких проблем є емоційний розвиток дитини, який безпосередньо залежить від характеру родини та спільноти, в якій вони ростуть. Л. Ебі, Т. Аллен, С. Ноубл і А. Локвудом зазначають, що розвиток дитини в сім'ї проходить через різні етапи, кожен з яких супроводжується певними проблемами [6].

Так, розлучення батьків або втрата одного із них може спричинити проблеми в розвитку емоційної сфери підлітка. Це може проявлятися у слабкій реакції на емоції, або у приховуванні

негативних почуттів тощо. Саме тому особливої актуальності сьогодні набуває дослідження психологічних особливостей розвитку емоційної сфери підлітків з неповних сімей.

Вивченню феномену «неповна сім'я» присвячено праці таких дослідників, як В. Белов, С. Голод, І. Гуртова, А. Демідов, Б. Кочубей, Л. Лисенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. В найзагальнішому розумінні неповною сім'єю прийнято називати родину, де один з батьків (батько або мати) і його/її діти живуть разом. В такій сім'ї можливі окремі статеві стосунки з різними партнерами, але без укладання шлюбу [4].

О. Максимович визначає неповну сім'ю як родину з особливою формою розвитку, де внутрішня структура порушена, а подружні та батьківські стосунки зазнали змін. Це сім'я, в якій дитина до 16 років живе з одним із батьків, який несе повну відповідальність за її виховання та забезпечення. Такий батько або мати виконує всі обов'язки та ролі, що зазвичай поділяються між двома батьками, що створює додаткові труднощі у вихованні дитини та підтриманні психологічного клімату. Неповні сім'ї часто стикаються з різними викликами, пов'язаними з організацією побуту, розподілом обов'язків і забезпеченням всебічного розвитку дитини [1].

Сьогодні дослідники розглядають декілька видів неповних сімей: 1) розлучена сім'я; 2) осиротіла сім'я; 3) сім'я, що складається з матері-одиначки із дитиною; 4) сім'я – батько-одинак з дитиною.

Психологи звертають увагу на те, що факт розлучення батьків може по-різному впливати на підлітка. Все залежить від того, як самі батьки пристосувалися до нової ситуації: якщо вони відчують хвилювання, занепокоєння, очевидно, що душевна рівновага дитини так само буде порушеною. У сім'ях, де відсутній один з батьків частіше, ніж у звичайних сім'ях, проявляються авторитарні або занадто ліберальні стосунки [5].

У дітей, які виховуються у неповних сім'ях, частіше спостерігається підвищений рівень тривожності та агресивності, порівняно з іншими, які мають обох батьків. Вони також можуть відчувати емоційне відчуження внаслідок відсутності одного з батьків, що може призвести до меншого емоційного благополуччя в сім'ї, низької самооцінки та проблем у взаєминах з батьками.

О. Маннапова зазначає, що діти, які виховуються одним з батьків, частіше страждають на нервові та психічні розлади, мають поведінкові порушення, і у них може формуватися дефектний тип особистості. Вони часто стикаються з психологічними труднощами, такими як невпевненість у собі, підвищена тривожність, занижена самооцінка та проблеми з визначенням своєї статево-рольової ідентичності [2].

Більшість соціальних і психологічних характеристик підлітків, які виховуються в неповних сім'ях, свідчать про негативний вплив на їхню особистість. Усі фахівці, що працюють з наслідками розпаду сім'ї, відзначають високий рівень тривожності у таких дітей [5].

З метою дослідження особливостей впливу типу сім'ї на особливості розвитку емоційної сфери у підлітків з неповних сімей ми використали методику «Оцінка рівня ситуативної (реактивної) тривожності» Спілбергера-Ханіна, спрямована на визначення тривожності як стану особистості.

В емпіричному дослідженні взяли участь 140 підлітків, віком 15-17 років, з яких 37 хлопців і 93 дівчини. 37 досліджуваних підлітків з неповних сімей і 93 – з повних.

Як бачимо з діаграми на рис.1, загалом по вибірці більшість досліджуваних мають низький рівень (58,46%). Це може вказувати або на переважання депресивного, реактивного стану у досліджуваних, низький рівень мотивації, або ж на активне витіснення особою високої тривоги з метою показати себе в «кращому світлі».

32,31% підлітків продемонстрували помірний рівень реактивної тривожності. Однак варто звернути увагу на 9,23% досліджуваних, у яких виявлено високий рівень тривожності, який може вказувати на прояви невротичного конфлікту, схильність до емоційних та невротичних зривів тощо.

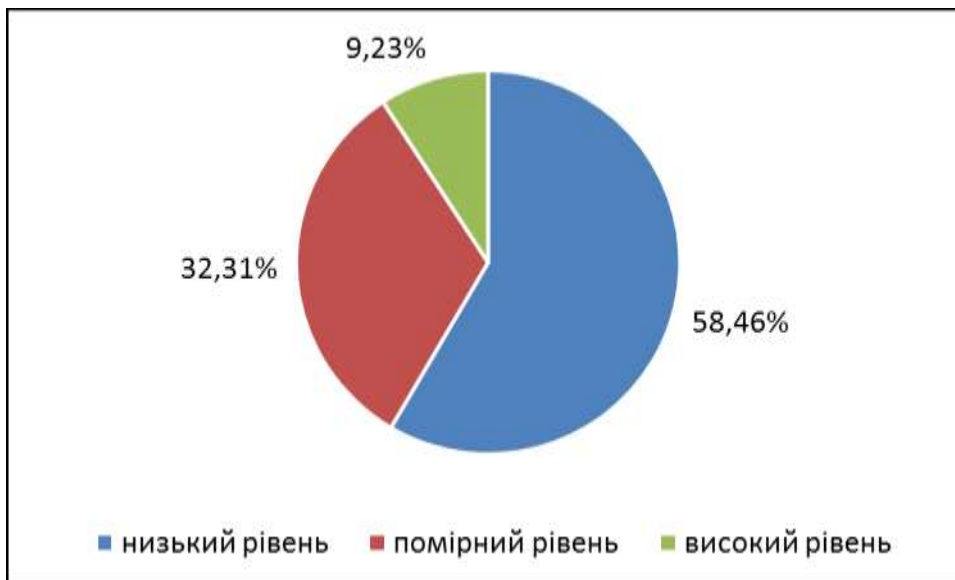

Рис.1. Розподіл показників рівнів реактивної тривожності у підлітків за методикою Спілбергера-Ханіна

Важливо відзначити й те, що у підлітків з неповних сімей показник реактивної тривожності значно вищий, ніж у підлітків з повних сімей. Це дало нам підстави зробити висновок про те, що тип сім'ї та особливості стосунків у ній мають суттєвий вплив на розвиток емоційної сфери підлітків, зокрема на рівень розвитку ситуативної тривожності.

Наші подальші емпіричні дослідження можуть сприяти глибшому розумінню цієї теми та допомогти у розробці психологічних рекомендацій для розвитку емоційної сфери підлітків з неповних сімей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимович О. М. Особливості виховання дітей із розлучених сімей: Навчально-методичний посібник. К. : ДЦССМ, 2004. 140 с.
2. Маннапова К. Неповна сім'я як чинник, що впливає на формування життєздатності підлітків. Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія». 2011. № 959. с. 105–108.
3. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. К. : Академвидав, 2005. 191 с.
4. Седих К. Психологія сім'ї: навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. К. : ВЦ «Академія», 2023. с. 25.
5. Юрченко І. В., Функціонально неповна сім'я: характерні риси та проблеми. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2008. 13(2). с. 207–216.
6. Eby L., Allen T.D., Noble C.L. & Lockwood A. L. Perceptions of Singleness and Single Parents: A Laboratory Experiment. Journal of Applied Social Psychology, 2004. 34(7). p.1329-1352.

*Слободян Владислав
Науковий керівник – доц. Гончаровська Галина*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Вступ. Агресивність у молодшому підлітковому віці є серйозною соціально-психологічною проблемою, яка потребує особливої уваги в умовах сучасного світу. Підлітки стикаються з численними викликами, такими як шкільне життя, тиск з боку однолітків, вплив соціальних мереж та сімейні конфлікти, що формують складний контекст, у якому прояви агресії можуть суттєво варіюватися. Одним із важливих аспектів цього явища є гендерні особливості агресивності: хлопці та дівчата можуть проявляти агресію в різних формах – фізичній, вербальній чи соціальній.

Дослідження гендерних аспектів агресивності дозволяє глибше зрозуміти, як соціальні норми, виховання та психологічні чинники впливають на поведінку підлітків. Це гендерне різноманіття вимагає розробки специфічних стратегій запобігання агресивності, які враховують особливості кожної статі.